

Podoba in vloga *Matere Zahodnega kraljestva* v grobni umetnosti dinastije Han

Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK*

Izvleček

Pričujoči prispevek podrobneje obravnava podobo kitajske starodavne boginje *Matere Zahodnega kraljestva*, v kitajščini imenovane *Xiawangmu* 西王母. *Xiawangmu* je v mitološki tradiciji prikazana kot boginja, ki poseduje eliksir nesmrtnosti in prebiva v Zahodnem raju na magični gori *Kunlun* 崑崙. Njeno podobo je mogoče opazovati v stenskem slikarstvu, na lakiranih izdelkih, bronastih ogledalih, največkrat pa se pojavi kot reliefna podoba na kamnih ali opekah, ki so sestavljale grobne komore ali posamezne templje na površju grobne zasnove dinastije Han (206 pr. n. št.–220 n. št.). Literarna tradicija razkriva več-funkcionalno vlogo matere s številnim atributi, ki se razvija skladno s spreminjajočimi se vrednotami družbenih mitoloških konceptov. Kakšna je njena podoba in kakšno vlogo prevzema v širšem kozmološkem konceptu v grobni umetnosti dinastije Han, je osrednja problematika pričujočega prispevka.

Ključne besede: *Mati Zahodnega kraljestva*, *Xiawangmu* 西王母, *yin-yang* 陰陽, grobna umetnost, dinastija Han

Abstract

The present article is a detailed study of the image of an ancient Chinese goddess, *The Queen Mother of the West*, called *Xiawangmu* 西王母 in Chinese. In the mythological tradition, *Xiawangmu* is a goddess who possesses the elixir of immortality and dwells in the western paradise, on the magic mountain *Kunlun* 崑崙. While her image can be found in mural paintings, and on lacquered objects and bronze mirrors, it appears primarily in the form of relief images on the stones and bricks of grave chambers and temples in the Han (206 BCE–220 CE) grave complexes. The literary tradition reveals a multifunctional role of the mother, with her many attributes developing in accordance with the changing values of social and mythological concepts. The article concludes with a detailed discussion of her image and role within the wider cosmological context of Han grave art.

Keywords: *Queen Mother of the West*, *Xiawangmu* 西王母, *yin-yang* 陰陽, grave art, Han Dynasty

* Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK, izredna profesorica na Oddelku za azijske študije, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, Ljubljana. natasa.vampeljshadolnik@ff.uni-lj.si

Uvod

Frontalna podoba *Mater Zahodnega kraljestva* (*Xiawangmu* 西王母) z okrasnim pokrivalom *sheng* 勝 je v grobni umetnosti dinastije Han (206 pr. n. št.–220 n. št.) izredno pogost motiv. Največkrat se pojavi kot reliefna podoba na opekah ali kamnih, ki so sestavljali grobne komore ali na grobnem površju stoječe templje, nemalokrat pa jo je mogoče opaziti tudi v stenskem slikarstvu, na lakiranih izdelkih ter bronastih ogledalih. Upodabljanje številnih atributov, povezanih z njenim svetom, kompozicijska shema, prostorska umeščenost in seveda sama njena podoba v grobni umetnosti, interpretirana s pomočjo posameznih literarnih zapisov, razkrije večfunkcionalno vlogo. Za podrobno analizo njene podobe in vloge je tako nujna interpretacija znotraj razvijajoče se formule, ki v različnih časovnih razdobjih podobo matere zavija v različne simbolične ovoje. Med temi pomembno vlogo odigra tudi ovijanje v simbolično vlogo kozmične sile *yin* 陰, ki se pojavi šele v času dinastije Vzhodni Han.

V raziskovanju ideološke slikovne podlage oltarja *Wu Liang* 武梁祠 v provinci Shandong je njeno simbolično vlogo ugotovil že Wu Hung (Wu 1989, 108–41). Med drugim je nakazal tudi nekatere povezave med *Xiawangmu* in preostalimi relevantnimi koncepti, pomembnimi za razumevanje samega evolucijskega procesa njene podobe. V sistematični podobi je prikazal integracijo *Xiawangmu* in mitične gore *Kunlun*, ki je v literaturi dinastije Han večkrat opisana kot visoka gora s tremi vrhovi različnih višin, kjer raste drevo in teče voda dolgega življenja. V nadaljevanju je prikazal transformacijo *Xiawangmu* iz običajnega božanstva v glavni religiozni objekt čaščenja ter poiskal izvor frontalne upodobitve matere in simetrične razporeditve v kompozicijski zasnovi, ki predstavlja standardni način portretiranja *Xiawangmu* v času dinastije Vzhodni Han, in sicer v indijski budistični umetnosti, katere vpliv se je od sredine prvega stoletja začel širiti v kitajski kulturni sferi. Pri tem je prikazal, da se posamezne konceptualne povezave realizirajo le v specifični fazi evolucijskega procesa materine podobe. Njeno simbolično utelešenje sile *yin*, kot zaključil Wu Hung, se tako pojavi šele v času dinastije Vzhodni Han (Wu 1989, 140). V nadaljevanju članka bo prikazan postopni evolucijski razvoj njene simbolične vloge *yin* v širšem kozmološkem kontekstu. Nadaljnje raziskovanje namreč razkrije, da se dovršena oblika te simbolične podobe v resnici uveljavi šele v času dinastije Vzhodni Han, vendar se zametki tovrstnega simboliziranja razvijajo že v predhodnem obdobju.

Podoba *Mater Zahodnega kraljestva* v literarni tradiciji

Analiza starodavnih literarnih zapisov prikaže večfunkcionalno vlogo matere, ki se skupaj s številnimi atributi razvija skladno s spreminjajočimi se vrednotami

družbenih mitoloških konceptov. V literaturi je opazen lahkoten preobrat od divje in neusmiljene do omikane in prijazne boginje, ki zapeljuje cesarja, poseduje eliksir nesmrtnosti in prebiva v Zahodnem raju na magični gori *Kunlun*. Povezava boginje z nesmrtnostjo vodi v preoblikovanje njenega kulta v religiozen objekt, v katerega so proti koncu dinastije Zahodni Han usmerjena fanatična čaščenja.¹ S tem boginja pridobi sposobnost pomoči ljudem v njihovem vsakdanjem življenju, jim prinaša zdravje, dolgo življenje, blaginjo in potomce, hkrati pa duše pokojnikov vodi do nebeškega nesmrtnega kraljestva. Njena povezava z neskončnostjo v smislu daoistične kultne podobe je zajeta že v knjigi *Zhuangzi* 莊子 iz 4. st. pr. n. št., ki predstavlja najstarejši zapis o boginji. Tu je omenjena skupaj z nekaterimi prvotnimi božanstvi, ki so povezana s kozmogoničnim stvarstvom univerzuma in človeškega rodu, vendar nihče ne pozna njenega začetka in konca (*Zhuangzi jinzhu jinyi* 2001, 181). Knjiga *Shanhaijing* 山海經 (*Klasično delo o gorah in jezerih*) podaja konkretnjšo podobo *Matere Zahodnega kraljestva*. Prikazuje jo kot hibridno bitje, po videzu podobno človeku, vendar z določenimi živalskimi karakteristikami, ki prebiva v zahodni divjini.

又西三百五十里，曰玉山，是西王母所居也。西王母其狀如人，
豹尾虎齒而善嘯，髮戴勝，是司天之厲及五殘。（*Shanhaijing jiaoyi*
1995, 31)

Še tristo petdeset lijev proti zahodu je Žadasta gora, kraj, kjer prebiva Xiwangmu. Po videzu je Xiwangmu podobna človeku, ima panterjev rep in tigrove zobe. Je odlična v žvižganju. V zamršenih laseh nosi okrasje sheng. Nadzoruje kužne bolezni, ki jih pošilja nebo, in pet kazni.²

Citat prikazuje zgodnjo vlogo *Xiwangmu*, ki igra nekakšno pol človeško pol živalsko uradnico, ki je zadolžena za nadloge na zemlji in številne kazni. Povsem

1 V knjigi *Hanshu* 漢書 (*Zgodovina dinastije Zahodni Han*) je kar na treh mestih zabeleženo masovno gibanje, ki je zaradi hude suše izbruhnilo leta 3 pr. n. št. na vzhodu in se pomikalo proti zahodu, dokler ni doseglo prestolnice Changan 長安. Ljudje so v evforiji tekali naokrog in prenašali veje oz. nekakšna slamnata stebila, misleč da prenašajo palico *Xiwangmujine* odredbe. Nekateri so se obnašali izredno nedisciplinirano, podirali ograje, plezali čez zidove, kričali in strašili drug drugega. Ljudje so se zbirali in s petjem in plesom častili *Xiwangmu*. Med drugim so prenašali tudi nekakšna zapisana sporočila boginje, da kdor nosi talismane in veruje, ne bo umrl (*Hanshu* 2002, poglavje *Aidi ji* 哀帝紀 (*Anali cesarja Ai*): 342; poglavje *Tianwenzhi* 天文志 (*Razprava o astronomiji*): 1311–1312; poglavje *Wuxingzhi* 五行志 (*Razprava o teoriji petih faz*): 1476).

2 V starodavni Kitajski so poznali pet glavnih oblik telesnih kazni: tetoviranje obraza, odrez nosu, odrez noge, kastracija in obglavljenje. Zadnji del citata (»nadzoruje kužne bolezni, ki jih pošilja nebo in pet kazni«) ponuja različne interpretacije, ki se izražajo v njeni moči nad določenimi ozvezdji, v moči nad nadlogami na zemlji do same vloge kontroliranja zlonamernih duhov (Birrell 1999, 173). Večinoma pa razkriva njeno vlogo maščevalne in jezne boginje, katere božanska moč zbuja spoštovanje.

nasprotno podobo razkriva daljše poročilo, ki v knjigi *Mu tianzi zhuan* 穆天子傳 (*Kronika nebeškega sina Mu*) opisuje srečanje kralja Mu 穆 iz dinastije Zahodni Zhou z boginjo *Xiawangmu*³ (Sun 1995, 101; Birrell 1999, 174–75). Tu se neprijazna in hudobna podoba spremeni v lepo, prijazno in gostoljubno osebo ženskega spola, ki v svoji palači skladno z diplomatsko vljudnostjo in izmenjavo daril pogosti kralja Mu. Kot prijazno in dobrosrčno boginjo, ki deli eliksir nesmrtnosti, jo prikaže tudi delo *Huainanzi* 淮南子:

羿請不死之藥於西王母，姮娥竊以奔月。(Huainanzi jishi 1998, 6: 501)

Yi prosi Xiawangmu za zdravilo neumrljivosti, Heng E ga ukrade in zbeži na luno.

Medtem ko v tem delu dobrovoljno deli večni napoj, je v istem poglavju na drugem mestu prikazana kot potencialno nevarna oseba, ki v jezi uniči lasni ornament *sheng* in človeški svet oropa življenjskih napojev (Huainanzi jishi 1998, 6: 489–92). Iz tovrstnih citatov je jasno razvidna dvojna vloga matere, ki se izključuje, a hkrati dopolnjuje. Po eni strani je prikazana kot boginja smrti, ki nadzoruje kužne bolezni in upravlja telesne kazni, med katerimi je tudi usmrtitev, po drugi strani pa je prikazana kot boginja življenja, ki prinaša zdravje, srečo in deli eliksir nesmrtnosti. V ženskem telesu sta torej združeni dve osnovni vodili kozmične narave, ki človeškemu svetu ponudita naravno zavetje, možnost življenja, prebivanja in hranjenja, a ga po drugi strani s številnimi naravnimi vremenskimi pojavi in katastrofami omejujeta in ga postavljata v stalne nevarnosti preživetja. *Xiawangmu* postane predstavnica dveh naravnih sil, ki v svoji igri prepletanja ustvarjata nenehne spremembe in s tem prispevata tako k zaključku posameznih naravnih procesov kot k njihovemu ponovnemu rojstvu. S tem pridobi kozmično moč vzdrževanja nepretrganosti eksistenčnih krogov, s katero ves čas plete mrežo kozmosa in omogoča nadaljevanje življenjskih ciklov.

Upodobitev *Xiawangmu* na prestolu, ki ga ob straneh obkrožata zmaj in tiger, potrdi tudi njeno kreativno vlogo v smislu prepletanja dveh kozmičnih sil (Slika 1). Beli tiger in zelenomodri zmaj sta tako v upodabljanju umetnosti kot v literarnem opusu večkrat prikazana kot dve božanski živali, ki stražita vsaka svojo nebeško palačo. Skladno z razširjeno korelativno kozmologijo simbolizirata tudi strani neba in letne čase in s tem hkrati predstavljata simbola dveh kozmičnih sil. Zmaj, predstavnik vzhodne palače in pomladi, tako upodablja silo *yang*, tiger, ki straži zahodno palačo in nadzoruje proces jeseni, pa simbolizira silo *yin*. Tudi v tej upodobitvi bi lahko zaznali zvezo dveh sil, ki ju simbolizirata zmaj in tiger, iz

3 Čas nastanka knjige se tradicionalno uvršča v obdobje Vojskujočih se držav, vendar naj bi po nekaterih domnevah nastala šele v času po dinastiji Han (Birrell 1999, 172–3).

katere se *Xiawangmu* izloči kot izključno predstavnica sile *yin*, kar nakazujejo tudi preostali simbolni atributi.

Slika 1: *Xiawangmu* in njeno nesmrtno kraljestvo, opeka iz province Sichuan (vir: Birrell 1999, 171)

Podoba, atributi in vloga *Matere Zahodnega kraljestva* v grobni umetnosti dinastije Han

Prizor na opeki iz province Sichuan (Slika 1) poleg *Matere Zahodnega kraljestva* prikazuje še vrsto drugih bitij, ki so *Xiwangmu* delala družbo v njenem Zahodnem paradižu. Frontalno upodobljena *Xiwangmu* je prikazana v središču kompozicije, medtem ko preostale podobe s svojo razvrstitvijo in večinoma profilno upodobitvijo vse niti pozornosti vodijo proti osrednji boginji. *Xiwangmu* na glavi nosi okrasno pokrivalo in sedi na prestolu, ki ga pokriva nekakšen baldahin. Baldahin v podobi okroglega dežnika, ki se dviga nad spodnjim ravnim delom, že sam zase namiguje na kozmografsko podobo kozmosa (okroglo nebo in kvadratna zemlja), hkrati pa podobi pod sabo pridaja kraljevsko-božanski status. Prestol varujeta zmaj in tiger. Levo od *Xiwangmu* je prikazana lisica z devetimi repi, pod katero čepi zajec z nekakšno rastlino v rokah, ki jo ponuja pred njim sedečima osebama. Jean M. James osebi identificira kot pokojna starša poslušnega sina, ki se v drugem kotu v prošnji za starše ponižno klanja in obrača k boginji *Xiwangmu* (Jean 1997, 77). Med njima svoje obrede plesa izvaja velika krastača, desno od nje stoji trinožna ptica, čisto ob robu pa je prikazan stoječi stražar s palico v rokah. Kot je

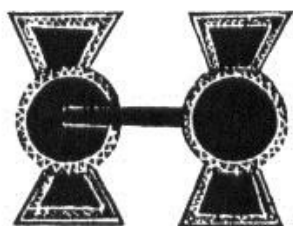
razvidno iz same upodobitve, se vzporedno z razvojem mitološkega kulta *Xiawangmu* v njeni bližini pojavlja vedno več ikonografskih atributov, ki jih Michael Loewe povzame v naslednjih deset atributov: pokrivalo *sheng*, zmajev in tigrov prestol, zajec, ki v možnarju drobi zelišča in zdravila, krastača, trinožna ptica, oboroženi stražar, priprošnjiki, lisica z devetimi repi, igra *liubo*⁴ 六博 in gora *Kunlun* (Loewe 1979, 103). Množica lahko prepoznavnih atributov, ki jih literatura večkrat povezuje z nesmrtnim zdravilom oz. nesmrtnim Zahodnim paradižem *Xiawangmu*, pripomore k precej zanesljivi identifikaciji osrednje osebe s pokrivalom na prestolu. Atributi identificirajo tovrstno podobo za *Mater Zahodnega kraljestva*, kajti sami slikovni motivi posedujejo ikonografske poteze, ki povezujejo figure in zgodbe z literaturo. Najpomembnejši atribut *Xiawangmu* je zagotovo njena sposobnost podeljevanja nesmrtnih napojev, zaradi česar tudi postane glavni religiozni objekt čaščenja proti koncu dinastije Zahodni Han. V njeni bližini so tako večkrat prikazani pomočniki, ki so zaposleni z izdelavo eliksirja dolgega življenja ali nesmrtnosti. Še posebej pomemben je zajec, ki ima v rokah tolkač in v možnarju drobi razna zelišča in druge zdravilne sestavine. V tej vlogi je jasno prikazan v grobnici *Yanshi Xin cun* 偃師辛村 z začetka dinastije Vzhodni Han (Slika 2).

Slika 2: *Xiwangmu* in njeno kraljestvo, grobnica Yanshi Xin cun iz province Henan (vir: Huang 1996, 137)

4 Igra *liubo*, razširjena razvedrilna igra v dinastiji Han, je nekakšna predhodnica današnjega šaha. Na kvadratni plošči so bili zarisani posamezni vzorci v obliki črk T, L in V, ki so podobni označbam na bronastih ogledalih TLV. Pri igri so šest bambusovih palic stresli iz skodelice in nato skladno z vzorci premaknili žeton na predpisano mesto na plošči. Nekateri igro povezujejo z vedeževanjem.

Tu je na zgornjem delu zadnje predelne stene, ki glavno sobano deli v srednjo in zadnjo sobano, prikazana *Xiwangmu* s svojim kraljestvom. Pod valovitim baldahinom sta na dveh valovitih rdečih oblakih kot nekakšnih podpornikih prikazana mati in zajec. Mati v vijolični obleki, z modrim pletom ogrnjenim čez ramena in s sklenjenimi rokami pred prsmi, nosi na glavi značilni okras *sheng*. Čeprav podoba lasnega okrasa *sheng* v zapisih ni nikjer konkretnje podana, so si ga zamislili kar sami ustvarjalci, pri tem pa so vsi sledili istemu vzoru. Lasni okras iz žada so si zamislili kot dva kroga, povezana z osjo, iz katerih se na vsaki strani dvigujeta še dva trikotniško oblikovana zaključka. Da je tovrstna podoba resnično predstavljala okras *sheng*, potrjuje tudi poslikava stropa v templju *Wu Liang*. Tu so na stropu prikazane najrazličnejše nepovezane podobe, ki jih vertikalni napisi identificirajo za nebeška znamenja, poleg tega pa specificirajo pogoje za njihovo manifestacijo. Med njimi je prikazan tudi zgoraj opisani predmet, ki ga napis označi za žadasti okras *sheng* (Slika 3).

Slika 3: Lasni okras sheng iz žada, strop templja Wu Liang
(vir: Wu 1989, 245)

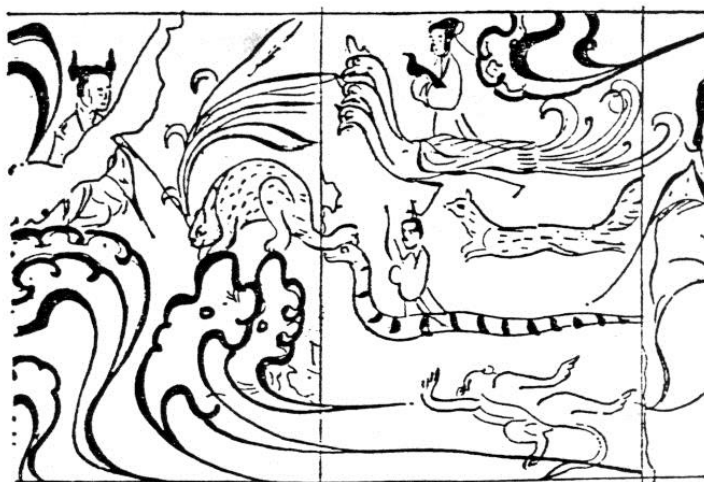
Okras, ki ga nosi ženska podoba (*Xiwangmu*) v zgoraj omenjeni upodobitvi, kaže neverjetno podobnost s tem predmetom, kar po drugi strani služi kot dodatni dokaz, da gre za predmet *sheng* in s tem za upodobitev *Mater Zahodnega kraljestva*. Zraven matere je upodobljen zajec z velikimi ušesi in parom kril na hrbtu, pred katerim je postavljena modra skodelica na eni nogi. Način upodobitve in sama gesta zajca nakazujeta, da prav v tem trenutku pripravlja zel večnega življenja. Med obema valovitima stebroma oblakov je ponovno prikazana velika krastača, ki verjetno ravno izvaja svoj obred plesnega razgibavanja. Zraven krastače je upodobljena krilata štirinožna žival, ki jo nekateri enačijo z lisico devetih repov (Huang 1996, 122; He 2002, 57). Med številnimi atributi sta ravno zajec in krastača dva izmed najpogostejših motivov, ki ju upodabljajo skupaj z boginjo *Xiwangmu*. Mitološka tradicija je zgovorna o njuni povezavi z luno, saj naj bi tako zajec kot krastača prebivala v sami luni. Luna je tako v grobni poslikavi večkrat prikazana prav skupaj z zajcem in krastačo. Pojav krastače znotraj lune lahko povežemo z zgodbo lokostrelca *Yija* 羿, ki s sestrelitvijo devetih sonc reši svet pred izsušitvijo

in kot nagrado prejme večni napoj *Materi Zahodnega kraljestva*. Njegova žena Heng E 嫦娥 možu ukrade darilo in zbeži na luno, kjer se spremeni v krastačo. Krastača tako poseduje eliksir nesmrtnosti, hkrati pa tudi sam naravni cikel krastače nakazuje kroženje življenjske moči. Zajec je ravno tako pomemben element v luninem kultu nesmrtnosti, saj naj bi bil zadolžen za izdelovanje eliksirja večnega življenja, katerega drevo se je nahajalo znotraj lune. Zaradi skupne lastnosti posedovanja oz. izdelovanja večnega napoja pride v mitološkem evolucijskem procesu do integracije obeh motivov, ki se v vizualni formi udejanji v grobnih ikonografskih motivih. Umetniki dinastije Han zajca izločijo iz lune, ga opremijo z orodjem za izdelavo napoja in ga postavijo v bližino boginje, ki poseduje tovrstno zdravilo in ga deli drugim zaslužnim osebam. Krastača in zajec tako postaneta pomemben sestavni faktor materinega kraljestva in njenega kulta nesmrtnosti. Hkrati oba že nakazujeta njeno kasnejšo kozmološko vlogo, ki se izpopolni v povezavi z moškim predstavnikom nasprotnega kraljestva. Namreč tako krastača kot zajec s stalnim bivališčem na luni predstavljata lunino esenco, ki je hkrati »osnova zbirajočega se yina« (Lü shi Chunqiu 1996, 92). Še konkretnjšo podobo podaja slavni astronom dinastije Vzhodni Han Zhang Heng 張衡, ki pravi naslednje: »luna je osnova esence yina, s kopičenjem postane žival kot krastača ali zajec« (Huainanzi jishi 1998, 7: 509). Torej so luna, krastača in zajec prepoznavni simboli kozmične sile yin in dejstvo, da se pojavijo v bližini *Xiwangmu*, že vsebuje zametke kasnejše vloge matere. Tudi samo bivališče matere na zahodnem gorovju je postavljeno v domeno prevladujočega yina, kar povsem nazorno odraža že samo poimenovanje boginje z nazivom »Mati Zahodnega kraljestva«. V grobnici *Yanshi Xin cun* sama podobe matere sicer še ne igra vodilne vloge v simbolizaciji kozmičnega principa, ta je namreč povsem jasno nakazana z upodobitvijo *Fuxija* 伏羲 z luno in *Nüwe* 女媧 s soncem,⁵ vendar že sami atributi ter tudi lokacija na severnem delu grobnice nakazujejo postopno prehajanje v tovrstno domeno kozmičnega udejanjenja.

Zanimiva je tudi upodobitev v grobnici *Bu Qianqiu* 卜千秋 iz poznega obdobja dinastije Zahodni Han, ki predstavlja najzgodnejšo upodobitev *Materi Zahodnega kraljestva*. Na stropu so v vodoravni kompoziciji prikazana posamezna božanska

5 *Fuxi* in *Nüwa* sta v mitološko-literarni tradiciji prikazana kot dve največji kozmogonični božanstvi, ki iz predobstoječe substance ustvarita človeški rod in ga popeljeta v svet civilizacijskih dosežkov. *Nüwa* pri tem nastopa kot boginja, ki prispeva k oblikovanju kozmično-naravnega reda in rojstvu človeškega rodu, *Fuxi* pa kot nekakšen legendarni prednik, ki uredi in vodi človeški svet ter ga podučí o številnih naprednih družbeno-filozofskih rešitvah. V grobni umetnosti sta pogosto prikazana kot bitji s človeško glavo in kačjim repom, ki se med seboj prepletata, v rokah pa držita orodje za stvarstvo kozmičnega prostora, ali sonce in luno, ki že samo po sebi simbolizira silo yin ali yang. Podrobna analiza grobnega materiala ter filozofskih in mitološko-literarnih virov je razkrila, da sta v grobni umetnosti pogosto upodobljena *Fuxi* in *Nüwa* konkretizacija abstraktne kozmične sile yang in sile yin.

bitja, med katerimi se v objemu valovitih oblakov prikazuje tudi človeška podoba, ki jo dodatni atributi identificirajo za *Xiawangmu* (Slika 4).

Slika 4: *Xiawangmu*, detajl vodoravne poslikave na stropu v grobnici Bu Qianqiu (vir: Wu 1989, 113)

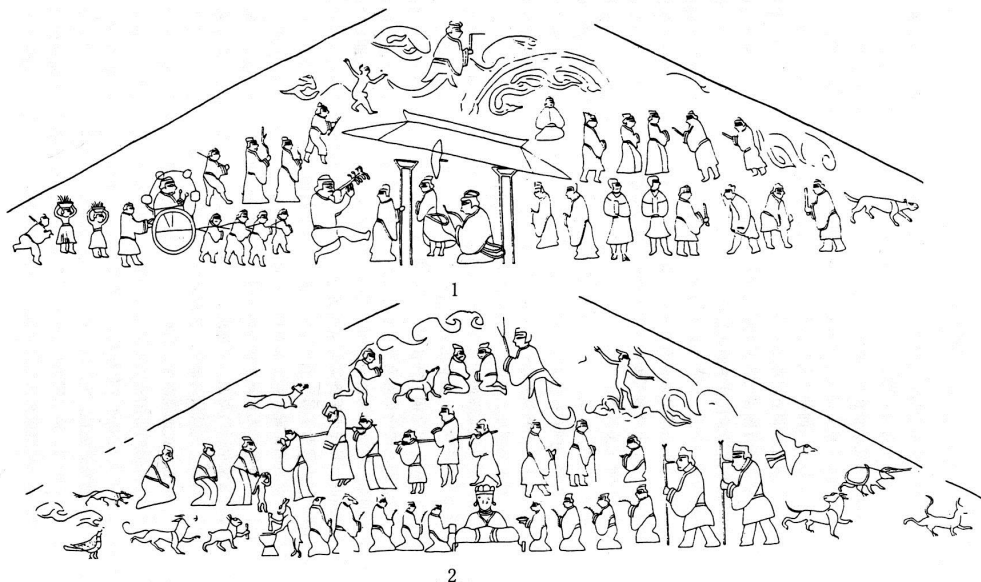
Večina strokovnjakov meni, da prizor upodablja vstop pokojnih duš v nebeško kraljestvo (Sun 1977, 128; Chen 1986, 139; He 2002, 30–31).⁶ Osebi na triglavi ptici in kači naj bi bila mož in žena, zakopana v tej grobnici, ki v spremstvu drugih nesmrtnih bitij odhajata v Zahodni paradiž. Tu jih že pričakuje *Xiawangmu*, ki se skriva med valovitimi oblaki. Atributi, kot so ornament *sheng* na glavi, zajec, krastača in lisica devetih repov, brez dvoma potrjujejo prisotnost same boginje Zahodnega kraljestva, čeprav nekateri strokovnjaki dvomijo v njeno upodobitev. Po mnenju Sun Zuoyuna naj bi bila namreč tukaj prikazana nekakšna služabnica *Matere Zahodnega kraljestva*, ki je prišla pospremit obe duši (Sun 1977, 128). Tudi v tej grobnici sta kozmična principa *yin* in *yang* simbolizirana s *Fuxijem* in *Nüwo* ter s soncem in luno, ki se skupaj s svojima atributoma nahajata vsak na svojem koncu celotne poslikave. Kljub temu je namigovanje na poznejši prevzem simbolične

6 Vsi trije strokovnjaki menijo, da prizor prikazuje vstop pokojnih duš v nebeško kraljestvo. Mnenje se rahlo razlikuje le v identifikaciji podobe med oblaki. Medtem ko sta tako Chen kot He povsem prepričana, da je to sama *Xiawangmu*, Sun nasprotno meni, da to ni *Xiawangmu*, temveč njena služabnica, ki je prišla pospremit obe duši. Povsem nasprotno mnenje podaja japonski strokovnjak Hayashi Minao. Po njegovem mnenju prizor ne prikazuje vstopa duš v nebesa, temveč nekakšno severno božanstvo, ki skupaj s predstavniki preostalih treh smeri (modrozelenim zmajem, belim tigrom in rdečo ptico) letajo po nebu. Oseba na triglavi ptici s trinožno ptico v rokah naj bi tako prikazovala severnega pomočnika *Xuan Minga* 玄冥, oseba na kači pod njim pa njegovega spremljevalca (Hayashi 1999, 90–93).

vloge *yina* povsem očitno iz posameznih motivov, ki obkrožajo *Xiwanmu*. Na eni strani zajec in krastača ter na drugi beli tiger, stražar zahodnega dela, tako ponovno utelešajo *yinovo* esenco, vsi skupaj pa se pomikajo proti božanstvu *yina*, *Nüwi* in luni, kjer sila *yin* doseže svojo polno izrazno moč.

Mati Zahodnega kraljestva v vlogi kozmične sile yin

Naslednji korak v postopnem prevzemu kozmične vloge nazorno prikazujeta trikotniška zaključka zahodne in vzhodne stene v templju *Xiaotang shan* 孝堂山 iz province Shandong (Slika 5).

Slika 5: Upodobitev na vzhodnem in zahodnem zatrepu templja Xiaotang shan, provinca Shandong (shematični prikaz)

(vir: Xin 2000, 155)

1 – vzhodni zatrep s *Fuxijem* in *Fengbojem*

2 – zahodni zatrep z *Nüwo* in *Xiwanmu*

Na zahodnem zatrepu je na vrhu prikazana *Nüwa* s kačjim telesom, ki v rokah drži šestilo. V spodnjem delu središčno kompozicijsko točko zavzema frontalno prikazana *Xiwanmu*, okrog katere čepijo različna božanska bitja. Levo od nje lahko ponovno vidimo zajca s tolkačem v rokah, ki v možnarju pripravlja večno zel. *Xiwanmu* je torej upodobljena skupaj z *Nüwo*, in je v tem času, v prvem

stoletju našega štetja, že začela utelešati univerzalno silo *yin*. To nakazuje tudi upodobitev na nasprotni strani stene na vzhodnem zatrepu, kjer zgornjo pozicijo zavzema *Fuxi* s tesarjevim kotnikom, spodaj pa je prikazana večja podoba, ki skače v zrak. V rokah drži nekakšen čuden predmet, s katerim poskuša odpihniti streho. Tudi na preostalih upodobitvah lahko kot nasprotni pol *Xiawangmu* najdemo tovrstno podobo, ki piha v streho (Xin 2000, 154). Ta podoba je identificirana kot *Fengbo* 風伯 (*Gospodar vetra*), ki v kozmičnem prostoru predstavlja naravno božanstvo, določeno za nadzor vetra (Xin 2000, 154; Wu 1989, 112–6). V literarnih virih je *Fengbo* večkrat poistoveten z zvezdo *Ji* 箕. Literat in dober politik iz dinastije Vzhodni Han Cai Yong 蔡邕 v svojem delu *Duduan* 獨斷 (*Posamezna določba*) pravi naslednje:

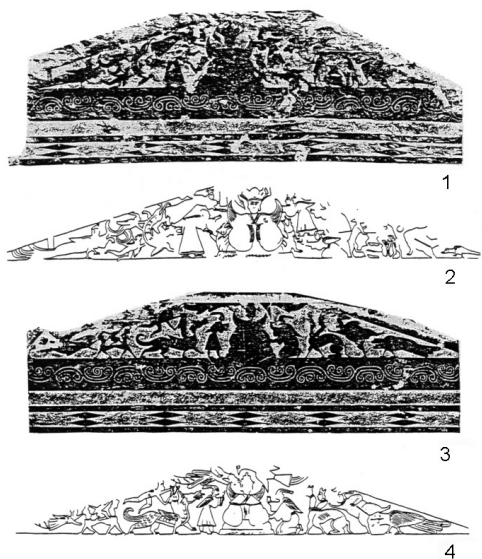
風伯神, 箕星也. 其象在天, 能興風. (Xin 2000, 154)

Bog gospodar vetra je zvezda *Ji*. Njegova podoba je na nebu, lahko poraja veter.

Tudi druga literarna tradicija prikazuje splošno razširjeno verovanje, da zvezda *Ji* obvladuje različne vetrove (Xin 2000, 154). Iz tega lahko sklepamo, da je *Fengbo* nekakšna antropomorfična podoba zvezde *Ji*. In ker se je, kot pravi slavni zgodovinar Sima Qian 司馬遷, zvezda *Ji* nahajala na vzhodnem delu neba kot sestavni del ozvezdja zelenomodrega zmaja (Shiji 2000, 1023–4), je tudi *Fengbo* postal vzhodno božanstvo, ki nadzira veter. Skladno s tem je v grobni poslikavi vedno upodobljen na vzhodni strani. Wu Hung v tolmačenju integracije *Xiawangmu* s principom *yin* tovrstno podobo označi za utelešenje sile *yang*, saj naj bi prav povezava z vzhodom in zmajem razložila njegov pojav in samo vlogo na vzhodnih delih templjev iz dinastije Vzhodni Han (Wu 1989, 112–6). Simbolno polarnost *Matere Zahodnega kraljestva* in vzhodnega *Gospodarja vetrov* in njuno širšo vlogo v kozmičnem prostoru pa ne nakazuje le njuna nasprotna pozicija na zahodu in vzhodu, temveč je jasno nakazana z upodobitvijo *Fuxija* in *Nüwe*. Za prikaz utelešenja obeh sil pa takšna rešitev nikakor ni bila idealna, saj podobi razen nasprotne pozicije ne premoreta nobenih skupnih karakteristik. Poleg tega tudi na lestvici nadnaravnih bitij ne igrata povsem enakovredne vloge. *Xiawangmu* je boginja nesmrtnosti, ki, čeprav daleč proč od ljudi, še vedno prebiva na zemlji na visoki gori *Kunlun*. *Fengbo* nasprotno uteleša naravno božanstvo, ki živi na nebu. V tem času *Fengbo* tako predstavlja le nekakšno prehodno fazo do vzpostavitev celovitega polarnega nasprotja, ki se dokončno izoblikuje v sredini drugega stoletja. Ob *Materi Zahodnega kraljestva* se tako prvič pojavi *Oče Vzhodnega kraljestva*, pri tem pa že samo poimenovanje obeh božanstev (*Xiawangmu* 西王母: *xi* – zahod, *wang* – kralj, *mu* – mati, ženska; *Dongwanggong* 東王公: *dong* – vzhod,

wang – kralj, *gong* – moški) nakazuje popolno polarnost obeh bitij in njuno simbolizacijo kozmičnih sil.

Najzgodnejšo upodobitev obeh tovrstnih božanstev nesmrtnih dežel prikazujeta zahodni in vzhodni zatrep v templju *Wu Liang* v provinci Shandong (Slika 6). Na zahodnem trikotniškem zaključku stene je prikazana *Xiawangmu* s svojimi spremljevalci, na vzhodnem delu pa *Dongwanggong* in njegovi sopotniki. V obeh primerih se kompozicija osredotoča na osrednjo figuro, okrog katere so razporejena posamezna božanska bitja. Mati je obdana s štirimi krilatimi figurami v dolgih krilih, z zajcem, ki ponovno drobi zel, krastačo, ptico in z drugimi prebivalci njene kraljestva. Ob očetu sta prikazana dva moška krilata nesmrtnika v krajših ogrinjalih in druga hibridna in mitološka bitja. Zanimivo je, da se ob očetu pojavi zmaj, ob materi pa večja podoba ptice z dolgim repom in vsak zase simbolizirata moškega vladarja in njegovo žensko sopotnico. Prav tovrstni atributi in njuna nasprotna pozicija v tempeljski poslikavi pripomorejo k identifikaciji obeh in h konkretnjši razločitvi njunih spolnih karakteristik. Obe podobi povsem jasno razkrivata osnovno shemo kozmičnih sil: *Xiawangmu*, položaj na zahodu, ženske spremljevalke in ptica so prepoznavni simboli sile *yin*, *Dongwanggong*, položaj na vzhodu, moški spremljevalci in zmaj pa so prepoznavni simboli sile *yang*.

Slika 6: Zahodni in vzhodni zatrep v templju Wu Liang
(vir: Wu 1989, 110)

1, 2 – zahodni zatrep in *Xiawangmu*

3, 4 – vzhodni zatrep in *Dongwanggong*

Da se podoba *Dongwanggong*a najprej pojavi ob *Xiawangmu* prav na vzhodu kitajskega ozemlja v provinci Shandong, še naprej podpira njuno utelešenje moških in ženskih kozmičnih principov. Shandong je namreč domovina teorije *yin-yang*, saj naj bi tu v akademiji *Jixia* 稷下 v obdobju Vojskujočih se držav deloval najvidnejši predstavnik tovrstnega dojemanja Zou Yan 騶衍. Takšna pristna in dolgotrajna tradicija lahko tudi razloži velik poudarek na izražanju komplementarnega kozmološkega para v grobni umetnosti province Shandong. Podobno prikazovanje obeh sil na trikotniških zaključkih zahodnih in vzhodnih sten se pojavi tudi v drugih templjih tega območja. Datiranje teh tempeljskih struktur pa kaže, da se je shematična kompozicija matere in očeta kot utelešenje kozmične sile *yin* in *yang* pojavila na sredini drugega stoletja. Poleg tega se je tendenca upodabljanja sile *yin* in *yang* z dvema nesmrtnima božanstvoma razširila do te mere, da so v dinastiji Zahodni Han nadvse razširjeni specifični atributi v tem času prevzeli sekundarno vlogo in ostajali v ozadju. Bolj kot na posamezne ikonografske poteze s prikazovanjem določenih atributov se tendenca slikovnega gradiva osredotoča na simbolizacijo sile *yin* in na simetrično udejanjenje sile *yang* na nasprotni steni. Tovrsten način upodabljanja je kmalu postal nadvse priljubljen motiv, ki se je iz vzhodnega predela širil tudi na bolj osrednje območje kitajskega ozemlja. Njuna kozmična vloga je tako segla vse do obrobnihih predelov kitajskega območja, saj je njun vpliv mogoče opazovati celo v Notranji Mongoliji. V stenski poslikavi grobnice *Helingeer* 和林格爾 iz Notranje Mongolije iz dinastije Vzhodni Han je bila tako na vzhodni steni prednje sobane prikazana podoba *Očeta Vzhodnega kraljestva*, na zahodni steni te iste sobane pa podoba *Matere Zahodnega kraljestva*.

Zaključek

V dinastiji Vzhodni Han *Xiawangmu* in *Dongwanggong* postaneta splošno razširjeni simbol prepletanja kozmične sile *yin* in *yang*, iz njune združitve pa se poraja večni ritem kozmosa. Pri tem je težnja matere (*yin*) po srečevanju z moškimi predstavniki (*yang*) vsekakor opazna v različnih mitoloških oblikah srečanja kraljice s svojimi partnerji. V zgodnji različici je opazno srečevanje z zemeljskimi vladarji, pri čemer kralj Mu iz dinastije Zahodni Zhou sam odpotuje daleč na zahod, medtem ko je pri srečanju s cesarjem Wu 武 iz dinastije Zahodni Han *Xiawangmu* tista, ki odide na potovanje. Z oblikovanjem *Očeta Vzhodnega kraljestva* v dinastiji Vzhodni Han *Xiawangmu* tako dobi enakovrednega nasprotnika, iz njunega srečevanja pa se rojeva večna nit prepletajoče se mreže kozmičnega prostora. Njuno letno srečevanje beleži tudi rahlo kasnejše literarno čtivo *Shenyijing* 神異經 (*Klasik božanskih in nenavadnih bitij*), ki je verjetno nastalo nekje v obdobju od tretjega do šestega stoletja (Wu 1989, 125):

昆侖之山，有銅柱焉，其高入天，所謂天柱也，圍三千里，周圓如削。下有回屋，方百丈，仙人九府治上。上有大鳥，名曰希有，南向，張左翼覆東王公，右翼覆西王母。背上小處無羽，一萬九千里。西王母歲登翼上，會東王公也。(Wang 2001, 433)

Na gori Kunlun se nahaja bronasti steber, ki sega vse do neba, zato se imenuje nebeški steber. V obsegu meri tri tisoč lijev, naokoli je valovit kot skrivljen nož. Spodaj so vijugaste sobe, ki se v okolico širijo sto zhangov,⁷ upravne ustanove devetih uradov nesmrtnikov. Zgoraj je velika ptica, ki se imenuje Xiyu (Malokdaj prisoten). Obrnjena proti jugu razprostre levo krilo, da zaobjame Očeta Vzhodnega kraljestva in razprostre desno krilo, da zaobjema Mater Zahodnega kraljestva. Na hrbtu je majhna pika brez peruti, ki je velika devetnajst tisoč lijev. Vsako leto enkrat se Mati Zahodnega kraljestva povzpne na krilo in se sreča z Očetom Vzhodnega kraljestva.

V evolucijskem procesu mitološke podobe *Xiwanmu* je opazno postopno prevzemanje kozmične vloge *yin*. Ta se v dinastiji Vzhodni Han z oblikovanjem nasprotnega partnerja, ki prevzema kozmično vlogo *yang*, dokončno izpopolni. Njuna prepletanja in vsakoletna srečevanja, ki svojo vidno obliko dobijo tudi v preostalih sezonskih srečanjih posameznih mitoloških parov, pa so bistvenega pomena za ohranjanje kozmičnega reda.

Viri in literatura

- Birrell, Anna. 1999. *Chinese Mythology: An Introduction*. Baltimore in London: The Johns Hopkins University Press.
- Chen, Changyuan 陈昌远. 1986. "Guanyu Luoyang Xihan Bu Qianqiu mushi bihua de ji ge wenti 关于洛阳西汉卜千秋墓室壁画的几个问题." *Zhongyuan wenwu*, posebna izdaja, 136–41.
- Chen, Meidong 陈美东. 2003. *Zhongguo kexue jishu shi: Tianwenxue* 中国科学技术史: 天文学. Beijing: Kexue chubanshe.
- He, Xilin 贺西林. 2002. *Gumu danqing: Handai mushi bihua de faxian yu yanjiu* 古墓丹青: 汉代墓室壁画的发现与研究. Xi'an: Shanxi renmin meishu chubanshe.
- Hanshu* 漢書. 2002. [Han] Ban Gu, [Tang] Yan Shigu (kom.) [漢] 班固, [唐] 顏師. Beijing: Zhonghua shuju.

7 Zhang je dolžinska enota, ki danes meri okrog 3 1/3 metra, v času dinastije Han pa je najverjetneje merila okrog 230 centimetrov.

- Hayashi, Minao 林巳奈夫. 1999. "Dui Luoyang Bu Qianqiu mu bihua de zhushi 对洛阳卜千秋墓壁画的注释." *Huaxia kaogu* 4: 90–106.
- Huainanzi jishi* 淮南子集釋. 1998. Uredil He Ning. Beijing: Zhonghua shuju.
- Huang, Minglan 黄明兰. Yinqiang Guo 郭引强. 1996. *Luoyang Han mu bihua* 洛阳汉墓壁画. Beijing: Wenwu chubanshe.
- Jean, M. James. 1997. "Handai Xiwangmu de tuxiangzhi yanjiu (xia) 汉代西王母的图像志研究(下)." *Meishu yanjiu* 3: 75–79.
- Loewe, Michael. 1994. *Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han period (202 BC–AD 220)*. Taipei: SMC Publishing INC.
- Loewe, Michael. 1979. *Ways to paradise: The Chinese Quest for Immortality*. London: George Allen & Unwin.
- Lü shi Chunqiu* 吕氏春秋. 1996. Zbirka: *Zhu zi jicheng* 諸子集成. Vol. 6. Beijing: Zhonghua shuju chubanshe.
- Shanhaijing jiaoyi* 山海經校譯. 1995. Yuan Ke (kom.), Shanghai: Shanghai guji chubanshe.
- Shiji* 史記, uredil Xiao Feng. 2000. Beijing: Yanbian renmin chubanshe.
- Sun, Sheng 孙生. 1995. "Tianzi · Baiguan · Xiwangmu – Handai shenxian xiaoshuo Xiwangmu xingxiang xianhua yuanyin tanxi 天子 · 稗官 · 西王母 – 汉代神仙小说 西王母形象仙化原因探析." *Xibei minzu xueyuan xuebao* (zhexue shehui kexue ban) 2: 100–4.
- Sun, Zuoyun 孙作云. 1977. "Luoyang Xihan bihuamu zhong de nuoyi tu – dagui mixin, dagui tu de jieji fenxi 洛阳西汉壁画墓中的雉仪图 – 打鬼迷信, 打鬼图的阶级分析." *Zhengzhou daxue xuebao* (sheke ban) 4: 118–25.
- Wang, Jianzhong 王建中. 2001. *Handai huaxiangshi tonglun* 汉代画像石通论. Beijing: Zijincheng chubanshe.
- Wu, Hung. 1989. *The Wu Liang Shrine: The Ideology of Early Chinese Pictorial Art*. Stanford: Stanford University Press.
- Xin, Lixiang 信立祥. 2000. *Handai huaxiangshi zonghe yanjiu* 汉代画像石综合研究. Beijing: Wenwu chubanshe.
- Zhuangzi jinzhu jinyi* 莊子今注今譯. 2001. Chen Guying (kom.), 1., 2. in 3. del. Zbirka: *Zhongguo gudian mingzhu yizhu congshu* 中國古典名著譯注叢書. Beijing: Zhonghua shuju.

Summary (Image and Role of the *Queen Mother of the West* in Han Grave Art)

The present article provides a detailed examination of the image of an ancient Chinese goddess, *The Queen Mother of the West* (*Xiwangmu* 西王母) and describes her cosmic role as the *yin* force. In Han grave art, *Xiwangmu* and *Dongwanggong* 東王公, the *Mother of the Western* and the *Father of the Eastern Kingdom*, embody

the forces of *yin* and *yang*. Their images appear in mural paintings, on lacquered objects and bronze mirrors, and especially as reliefs on the stones or bricks used in the grave complexes discovered in Shandong province. The rich literary tradition reveals a multifunctional role of the mother, with her many attributes developing in accordance with the changing values of social and mythological concepts. Any analysis must therefore take this development into account, in order to provide a comprehensive interpretation of the diverse symbolic manifestations of this figure in different historical periods. The *yin* role, which does not appear before the Eastern Han Dynasty, is emblematic in this regard, for it requires the opposite gender to embody *yang*. Hence, in the 2nd century, the *Father of the Eastern Kingdom* appears as the partner to the *Mother of the Western Kingdom*. Their symbolic role was first discovered by Wu Hung (1989), based on the ideological pictorial material of the *Wuliang* shrine, in Shandong province. He also described *Xiwangmu's* link with various concepts that explain the evolution of her image. Based on Wu Hung's research, the present article situates the gradual evolution of her symbolic *yin* role within the wider cosmological context of Han grave art. The article first examines her image in the literary tradition, and then her representation in the artistic tradition. The article concludes by describing the gradual development of her cosmic role within Han grave art cosmology.